

OSMANLI'DAKİ HÜKÜMDARLIK ANLAYIŞININ TARİH-İ EBU'L-FETH'TEKİ YANSIMALARI

Uğur GÜRSU*

ÖZET

Hükümdarlığın ilahî kökene dayandığı görüşü Eskiçağ'a dayanmakta ve günümüzde bile değişik biçimlerde varlığını korumaktadır. Hükümdarlıkla ilgili bu anlayış evrensel nitelik taşımaktadır ve bunun izlerini edebî eserlerde de görebilmekteyiz. Bu makalede 15. yüzyıl sonlarında Tursun Beğ tarafından yazılmış olan ve Fatih Sultan Mehmet'in siyasî ve askerî faaliyetlerinin anlatıldığı "Târîh-i Ebü'l-Feth" adlı eserde hükümdarlık anlayışının yansımalarına göz atacağız. Ayrıca, idealize edilmiş hükümdarlık anlayışının karşısında bulunan düşman hükümdarlar ve topluluklarla ilgili ifadeleri saptamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Târîh-i Ebü'l-Feth, Tursun Beğ, hükümdarlık, Osmanlı Devleti.*

ABSTRACT

The idea which claims the kingship has a heavenly origin comes from the Old Age and even today it preserves its validity in different forms. This understanding of kingship has a universal nature and we can see the effects of it in literary works. In this article we will have a look at "Târîh-i Ebü'l-Feth" which is written by Tursun Beğ in the late 15th century. The book consists of Mehmet the Conqueror's political and military actions. In addition to that, we try to determine the expressions about the rival kings and communities which are accepted as enemies because they oppose the idealized understanding of kingship.

Keywords: *Târîh-i Ebü'l-Feth, Tursun Beğ, kingship, The Ottoman Empire.*

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Hükümdar sözcüğü “hükmeden kişi” anlamına gelir, hükümdar tebaası üzerinde “hâkimiyet” sahibidir. Hükümdar; siyasî ve askerî lider olmasının yanısıra, adaleti dağıtmakla da görevlidir. Nihayet hükümdarın, yönetme hakkını ve gücünü ilahî bir kaynaktan aldığına inanıldığı için, en büyük dinî lider ve hatta kimi durumlarda tanrının tâ kendisi sayıldığını da görmek mümkündür.

Hükümdarlığın ilahî kaynağa dayandığı inancı, uygulamada hükümdarın gücü ve yetkileri ne olursa olsun, teoride onun hakimiyetinin paylaşılmaz ve ortamdand kaldırılmaz olması sonucunu doğurmuştur. Örneğin; 1851 yılında Amerikalıların gelip siyasî sistemi altüst etmesine kadar Japon İmparatorluğu’nda gerçek güç sahibi olan Şogunlar, imparatoru ortadan kaldırmayı asla düşünmemişlerdir. Mevcut hükümdardan memnun olmadıklarından onun yerine hanedandan başka birini görevlendirmişlerdir.

Tatarlarda ise (hem Kırım, em Kazan Tatarlarında) siyasî güç “Karaçi Beyleri” adı verilen teşkilatıydı. Karaçi Beyleri, yani; Şirin, Argın, Barın ve Kıpçak boylarının beyleri han ile birlikte kurultayda devlet işlerini görüyorlar ve umumiyetle de kendi isteklerini hükme geçirirlerdi. Fakat bu beylerden hiçbiri, Cengiz Han’ın soyundan geldiğine inanılan hanı devirip yerine geçmek gibi bir teşebbüste bulunmamıştı.

Osmanlı Devleti’nde de padişahların isyanlar sonucu hal edildikleri ve hatta bazılarının öldürüldükleri malûmdur. Ancak, bu tür isyanların sonucunda daima Osmanlı hanedanından bir başka erkek üye padişah olmuş, saltanatın hanedan dışında bir kimseye geçmesi söz konusu olmamıştı.

Vermiş bulunduğumuz örnekler hükümdarlığın ilahî kaynaklı olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Hükümdara yönetme hakkını vermek, tek bir inancın veya bazı inançların özelliği değildir. İktidarın ilahî kaynağa dayandığı fikri tüm inançlarda mevcuttur. Çeşitli millet ve toplulukların efsane ve mitlerinde hükümdarlığın kaynaklarından bahsedilmektedir.

Hükümdarın güneşe benzetilmesi evrensel sayılabilecek bir olgudur: Eski uygarlıklarca kutsal görünen güneşle kıyaslanan hükümdar, tıpkı onun ışığını tüm dünyaya yaydığı gibi, güç, yücelik, adalet, bilgelik ve cömertliğini bütün yeryüzüne dağıtmaktadır. Hükümdarın güneşle özdeşleştirilmesi, ona dünyanın tamamı üzerinde hâkimiyeti kurma hakkı vermiştir.

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki eski uygarlıkların hükümdarlık ile ilgili düşüncelerini yansıtan kaynaklara göz atmak, hükümdarlığın ilahî kaynağı ve hükümdarın sahip olduğuna inanılan nitelikler konusunda bizi aydınlatacaktır.

Mısır

Mısır Krallığı'nın başlangıcından itibaren, firavunların tanrısal kimlik taşıdıkları bilinmektedir. Firavun hayattayken güneş tanrısı Horus (diğer adıyla Amon-Ra), öldükten sonra ise Osiris (ölüm tanrısı) olarak kabul ediliyordu. Firavunun edebî hayata sahip olması, Mısır'ın uyum içinde varlığını sürdürmesi açısından çok önemlidir¹. Firavun en büyük dinî lider, krallık ilkelerinin doğal savunucusu, devlet adamı ve savaşçı olarak kabul ediliyordu². Firavun taşıdığı bu niteliklerden ötürü tüm insanların üstünde bir varlık sayılıyordu; dinî ve siyasî otoriteyi temsil etmesinin yanısıra, adaleti dağıtma vazifesi de onundu³.

Mezopotamya

Yazının icat edildiği bölge olma özelliği taşıyan Mezopotamya'da kurulan şehir devletlerinin hükümdarları hazırladıkları kanunlarda öncelikle kendi hâkimiyetlerinden söz etmişler ve hükümdarlık yetkisinin kendilerine tanrılar tarafından verildiğini kayda geçirmişlerdir.

M.Ö. 2375 yılında Ur-Nanşe sülalesini devirerek iktidara gelen Urukagina'nın hazırladığı kanunlar, Sümer kanunlarının en eskisi olarak kabul edilmektedir. Tabletlere yazılan bu metinde Urukagina, Lagaş halkının kendisinden önceki iktidar zamanındaki durumunu özetlemekte ve kendisinin aldığı önlemleri anlatmaktadır.

Urukagina kanunlarının giriş kısmı onun, hakimiyetini nasıl ilahî bir kaynağa dayandırıldığını açıkça gözler önüne sermektedir: “O zamanlar (vaktiyle) adalet vardı. Enlil'in kahramanı Ningirsu (Lagaş kentinin baş tanrısı) Urukagina'ya Lagaş krallığını ihsan ettiği zaman, 36 bin kişinin arasından onu seçtiği zaman”...⁴

Urukagina yaptığı reformları ise şöyle dile getirmektedir: “Enlil'in cenkisi Ningirsu Urukagina'ya krallık verdiği zaman, o, eski adetleri yeniden tesis etti.

... O (Urukagina) böyle düzenledi ve Lagaşlıları hırsızlık, katil ve kuraklıktan kurtardı, hürriyeti yerleştirdi. Bundan böyle kimse dul ve yetimlere haksızlık yapamaz. Urukagina Ningirsu ile bu antlaşmayı akdetti”⁵.

¹ Dominique Valbelle, çeviren Cem Muhtaroglu, **Eski Mısır'da Yaşam**, İstanbul İletişim Yayınları, 1992, s.23.

² a.e., s.37.

³ a.e., s.167.

⁴ Ekrem Memiş, **Eski Çağda Mezopotamya**, Bursa, Ekim Kitabevi, 2007, s.149.

⁵ a.e., s.149-150.

Urukagina'dan üç asır sonra Ur'da yaşayan ve III. Ur sülalesinin kurucusu olan Ur-Namnu, Ur şehri halkı için yeni kanunlar yapmıştı. Hayli bozuk olan metnin okunabilen kısmında: “Dünya yaratıldıktan ve Sümer'in ve Ur şehrinin kaderi tayin edildikten sonra, Sümer'in büyük tanrıları olan Anu ve Enlil'in Ur kralı olarak Ay tanrısı Nannar'ı gösterdikleri, onun da Sümer'i ve Ur'u kendi adına yönetmesi için Ur-Namnu'yu seçtiği, yeni kralın ilk iş olarak Ur aleyhine gelişen Lagaş şehriyle savaştığı Lagaş kralı Namnahani'yi Nannar'ın kudretiyle öldürdüğü ve Ur'un eski hududunu yeniden tespit ettiği” anlaşılmaktadır⁶.

M.Ö. 1900'lerde yazılmış yedi tableten oluşan Lipit-İştar kanunları, isim sülalesinin 5. kralı olan Lipit-İştar'a aittir. Diğer Mezopotamya kralları gibi Lipit-İştar da kanunlarının giriş kısmında yönetim erkinin kendisine tanrılar tarafından (“tanrıların babası büyük Anu” ve “memleketin kralı Enlil”) tarafından verildiğini söylemektedir:

“Anu ve Enlil Lipit-İştar'ı, akıllı çobanı, memlekette adaleti kurmak, şikayetleri durdurmak, Sümer'e ve Akkad'a huzur getirmek için çağırıldılar⁷.

Mezopotamya krallarının en tanınmış olan Hammurabi (M.Ö. 1793-1750)'ye ait kanunların önsözünde, hükümdarın tanrı Anu ve Enlil tarafından insanları mutluluğa kavuşturmak için seçildiği ifade edilmektedir: “Hammurabi'yi, tanrılara köle olmakla şereflenen prensi, memlekette adaleti hakim kılmak, huzursuzluğu ve kötülükleri kaldırmak, acizleri zorbalardan korumak için tanrılar seçtiler”⁸.

Eski Yunan

Şehir devletleri halinde siyasi varlığını söndürmüş olan Eski Yunan uygarlığında, merkezi bir yönetim mevcut olmadığı için, ilahî bir kaynaktan yönetim erkini aldığı varsayılan bir kral da yoktu. Ancak, şehir devletlerinde de hükümdarlık ile dinin iç içe geçtiği durumlara rastlanabiliyordu. Örneğin; kral Agamemnon veya kahraman Akhilleus (Aşil) gibi kimselere öldüklerinde bir yer altı tanrısı olarak tapılır, yaşarken yönettiği kent ya da kabile üzerinde denetimini sürdürdüğü düşünülürdü⁹.

⁶ a.e., s.150-151..

⁷ a.e., s.152-153.

⁸ a.e., s.15.

⁹ Lucilla Burn, **Yunan Mitleri**, Çeviren Nagehan Tokdoğan, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009, s.83.

Roma

Roma, cumhuriyet idaresindeyken siyasî hâkimiyet tek adamın elinde değil, senato ve “Yaşlılar Meclisi”nde bulunuyordu. Julius Caesar (M.Ö. 101-M.Ö.44) cumhuriyet yönetimini imparatorluğa dönüştürmek konusunda pek çok adım atmıştır, kendisinin M.Ö. 44 yılında bir suikasta kurban gittikten sonra tanrılaştırılması ve adına inşa edilen bir tapınakla ölümsüzleştirilmesi “imparatorluk kültü”nün oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Caesar'dan sonra yönetime geçen imparator Augustus, Vergilius'un İ.Ö. 20 yılında yazdığı Aeneis destanında, siyasal olduğu kadar dinî açıdan da önemli bir sıfat olan “pius” (görev bilinci olan, sadık) unvanını almıştır. Casear gibi Augustus, Cladius, Vespasianus ve Titus da ölümlerinden sonra tanrılaştırılmıştır¹⁰.

Çin

Konfüçyüslük (M.Ö. 6.yy)'te “Tian Ming” adlı bir kavram bulunmaktadır, bu anlayışa göre Tian (Gök-Cennet) yeryüzünü yönetme yetkisini doğrudan imparatora vermiştir. Bu yüzden, Çin imparatorları Tianzi (Göğün oğlu) unvanı verilmişti. Tian Ming inancının Konfüçyüs'ten de öncesine uzandığı, köklerinin Chou döneminin (M.Ö. 1000-771) başlarına dayandığı düşünülmektedir. Çin kaynaklarına göre, Shang hanedanının son yöneticisi çok zalim bir kimse olduğu ve Shang halkı onu devşiremediği için, Gök kutsallıkları vekalet verdikleri Chou'yu bu işle görevlendirmişlerdir. Bu düşünce, daha sonraları zalimleşen imparatorlara karşı halk isyanlarını meşru hale getirmiştir. Hükümdar faziletli ve ahlaklı olmalıdır, eğer kötü davranışlar içinde olursa dokunulmazlığı ortadan kalkar; Gök kutsallıkları kendisine verdikleri vekâleti geri alırlar. Bu durumda, halkın bu hanedana son vermesi hak haline gelir¹¹.

Amerika Uygarlıkları

Eski Amerika uygarlıkları olan İnkalar, Mayalar ve Azteklerle ilgili bilgiler, her ne kadar sınırlı olsa da, bu insan topluluklarının yönetim anlayışlarında da hükümdarlığın ilahî bir kaynağa dayandırıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁰ Çiğdem Dürüşken, **Roma Dini**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 19, 2003, s.29-32.

¹¹ John King Fairbank, Çev Ünsal Oskay, **Çağdaş Çin'in Temelleri: 1840-1950**, Ankara, Doğan Yayınevi, 1969, s.66-67.

İnkalar; And Dağları'nın göbeğindeki Cuzca havzasına 13.yy. sonlarında yerleşen ve 1532'de İspanyol istilasına kadar hüküm süren bir topluluktur. İnkalarda imparatorun siyasi gücü onun “Güneş’in oğlu” olmasından kaynaklanıyordu. Güneş (İnti) tüm İnkalar'ın atasıydı. Güneş'e tapınma devletin resmî diniydi ve fethedilen topraklardaki halklara da bu inanç aşılıyordu¹².

Mayalarda imparatorun idarî yetkilerinin yanı sıra, adlî ve dinî konularda da en yüksek otorite olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. En yüksek dinî lider niteliğini de taşıyan imparator, halk ile tanrılar arasında aracı konumundaydı. Tanrılara saygı göstermek ve öfkelerini yatıştırmak için düzenlenen ayinlerde imparator kendi kanını akıtır ve kendisine işkence yapardı¹³.

Azteklerde ise imparator “yeraltı dünyasının tanrısı” veya “ateş tanrısı” gibi unvanlar taşırdı. Bu ilahî unvanlara sahip olan imparator, askerî, idarî, adlî yetkileri elinde toplamıştı¹⁴.

Moğollar

Moğol İmparatorluğu'nu kuran ve dünya tarihinin en önemli fatihlerinden biri olan Cengiz Han'ın otoritesini sağlamlaştırmasında dinin çok önemli etkisi olmuştur. Şaman Kököçu (ya da takma adıyla Teb-Tengri) şı sözlerle Cengiz'in yönetimini ilahî kaynağa dayandırmaktaydı: Tanrı bana dedi ki: “Tüm dünyayı Temüçin'e ve oğullarına verdim ve ona Cengiz Han adını taktım. Bakınız nasıl adaletle yönetiyor!”¹⁵.

Japonlar

Japonların milli dini olan Şintoizm ile imparatorluk ailesi sıkıca birbirine bağlıdır. İmparatorlar Güneş Tanrıçası'nın torunlarıdır, Güneş Tanrıçası torunlarını cennetten, Japonya'yı yönetmeleri için göndermiştir. Bu ilahî köken sebebiyle imparatorun hem idarî, hem de dinî görev ve yetkileri vardı¹⁶.

¹² Gary Urton, Çev. İsmail Yılmaz, **İnka Mitleri**, Ankara, Phonex Yayınevi, 2009, s.92.

¹³ George W. Brainerd, **The Ancient Maya**, California, Stanford University Press, 1956, s.144-145.

¹⁴ Jacques Soustelle, **The Daily Life Of The Aztecs**, London, Weindenfeld and Nicolson, 1961, s.38.

¹⁵ Paul. Ratchnevsky, **Genghis Khan: His Life and His Legacy**, Cambridge, Blackwell Publishers, 1993, s.98.

¹⁶ Mikiso Hane, **Modern Japan: A Historical Survey**, Colorado, Westview Press, 1986, s.12.

Hintliler

Hint mitolojisinde de tanrılar ile krallar arasındaki ilişki göze çarpmaktadır. Tanrılar İndra'yı (ya da bir söylenceye göre Varuna'yı) kendilerine kral olarak seçtiler¹⁷.

Efsaneye göre insanlar arasında krallığın ortaya çıkışı ise şöyledir: Vana Parvan'da anlatıldığına göre eskiden insanlar tanrılarla eşit olarak mutluluk içinde bin yıldan fazla yaşarlardı. Fakat zamanla bu mutlu tablo bozuldu; sorunlar baş gösterdi. Santi Parvan'da da benzer bir efsane anlatılmaktadır¹⁸.

Düzenin bozulması endişesi eski Hindistan'da çok yaygındı. Krallığın dayanağı olan kavramlardan biri de “matsyanyaya” idi. Bu, büyük balığın küçük balığı yemesini konu alan bir simgeydi. Bunların önüne geçmek için kral yaratıldı, böylece anarşi, düzensizlik ve huzursuzluk ortadan kalktı, kralın koruması var olmasaydı, tarım ve ticaret işleri bozulur, ahlak çöker, dinî törenler yapılamaz ve evlilik ortadan kalkardı.

Krallık, kendi özünde olumlu bir kavram değildir, yalnızca insanları kötü durumlardan kurtarırsa olumlu olabilir¹⁹.

Hindistan'daki krallık anlayışı Batı'dakinden farklıdır. Batı dünyasında hükümdarların “doğal” ve “sarsılmaz” hakları vardı. Oysa Hindistan'da kralın bu tür hakları yoktu. Onlara düşen sorumlulukları ve görevlerini yerine getirmek bakımından kral tebaaya karşı sorumludur. Tebaa da, aynı şekilde, krala karşı sorumludur²⁰.

Kralların ilahî görevlendirilişine dair ilk kaynak Rg Veda'dır. Buna göre İndra kralı yaratmıştır²¹. Ramayama efsanesine göre ise insanlar Brahma'ya tanrıların kralları olduğunu ve kendilerinin de bir kralları olmaları gerektiğini söylediler. Tüm tanrılar enerjilerinin bir kısmını Brahma'ya verdiler, onun çıkardığı ses de kralın adı oldu²².

Kral, Vişnu'nun yeryüzündeki bir parçasıdır, çok özel bilgilere sahiptir ve diğer insanlardan üstündür. Herkes ona itaat eder ve dünya ona hükmedemez. Kral yalnız insanları değil, tüm varlıkları korumakla görevlidir²³.

¹⁷ John W. Spellman, **Political Theory of Ancient India**, Oxford Clarendon Press, 1964, s.2.

¹⁸ a.e., s.3.

¹⁹ a.e., s.5-6.

²⁰ a.e., s.7.

²¹ a.e., s.13.

²² a.e., s.14.

²³ a.e., s.15-16.

Avrupa

Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupası'nda da egemenliğin kaynağı ilahi olarak kabul edildi. Bu görüş büyük imparatorlukların ortaya çıkmasına yardım etti. Örneğin Germenlerde politik ve dinî görüşler hükümdarın otoritesinin ilahi olduğu konusunda birleşiyorlardı²⁴.

Hıristiyan hâkimiyet anlayışına göre imparator dünyanın koruyucusudur. Bu "koruyuculuk", toplumun üzerindedir ve kaynağı da Tanrı'dır. Nasıl ki makro evren olan dünyayı Tanrı, mikro evren olan vücudu da ruh yönetiyorsa, hükümdar da bu iki evrenin ortasında yer alan varlığı, siyasî yapıyı yönetir. Gücün kaynağı Tanrı olduğu gibi hükümdar tebaadan bağımsızdır, onlara hesap vermez. Ülkesini "Tanrı'nın vekili" olarak yönetir²⁵.

İngiliz kralı I. James'in 1609'da söylediği şu sözler, bu anlayışın 17.yy.'da da etkisini sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir: "Krallar tanrı olarak adlandırılır; çünkü onlar yeryüzünde ilahî gücü temsil etmektedirler. Eğer tanrının niteliklerine bakarsanız, bunların bir kralınkiyle ne kadar uyduğuna görürsünüz. Tanrı yaratır ya da yok eder, yargılar, isterse değersiz şeyleri yüceltir ya da yüce şeyleri değersizleştirir. Krallar da bunun gibidirler..."²⁶

İslamiyet Öncesi Türkler

Eski Türkler, devletin "hakimiyet" kavramına "Kut" diyorlardı. Türk hükümdarları kut sözünü Mete (Mao-tun) Han'dan itibaren hemen hemen bütün unvanlarında kullanmışlardır. "Tanrı-Kut" "Kutlug" "Tengride Kut Bolmuş", "Iduk-Kut", "İlig-Kut" vb. Bu unvanlarda beliren Türk hakimiyet anlayışına göre, hükümdara hükmetme hak ve yetkisini Tanrı veriyordu.

Bu anlayışa göre, Türk hükümdarları, kendilerini Tanrı'ya karşı sorumlu sayarlar ve yönetimde adaletli davranırlardı. Mete Han bunu M.Ö.176 yılında Çin İmparatoriçesi'ne yazdığı mektupta "Tanrı tarafından tahta çıkarılmış Büyük Hun Hakanı" sözü ile açıklıyordu.

Hükümdarın "kut sahibi olması" her şey demek değildi; hükümdar olacak şahısta belli bazı nitelikler aranılıyordu. Hükümdarın yerine getirmekle yükümlü olduğu görevleri yapabildiği sürece tahta kalabilir, başarılı olmadığı zaman iktidardan düşerdi. Çünkü Tanrı, bağışladığı hükümlanlık hakkını ona layık olmayanlardan geri de alabilirdi. II. Göktürk Devleti'nde 716 yılında Kapgan

²⁴ Fritz Kern, **Kingship and Law in the Middle Ages**, Oxford, Basil Blackwell, 1956, s.5.

²⁵ a.e., s.7-8.

²⁶ Spellman, a.g.e., s.31.

Kağan'ın yerine geçen oğlu İnal Kağan, iç karışıklıkları giderip huzuru sağlayamadığı için "kut"unun Tanrı tarafından geri alındığı inancıyla tahttan uzaklaştırılmıştı.

Türklerdeki Kut sözü ile ifade edilen hakimiyet düşüncesi, evrensel bir anlayışı da beraberinde getiriyordu. Türk hükümdarları, Tanrı tarafından bütün dünyayı idare etmek için tayin edildikleri inancını taşıyorlardı²⁷.

Müslüman Hükümdarlıklar

Kuran-ı Kerim ve Hadisler incelenecek olursa kesin bir yönetim şeklinin öngörüldüğü sonucuna ulaşılamaz. Vurgulananlar, insanlar arası kardeşlik ve uyum ile herkesin ölümlü olduğu ve Allah katında insanların eşitliğidir.

Halife, Allah'ın yeryüzünde olmasını istediği düzenin (şeriat) uygulayıcısıdır. Halife siyasî 14 bilgisini iyi değerlendirir, asker sınıfını ve yardımcılarını iyi kullanır ve halkı mutlu ederse, ödülü kurtuluşa ermek olacaktır²⁸.

Hükümdarlık da ilahi hâkimiyet gibi bölünemez olarak kabul edildi. Bunun dayanağı da Kuran-ı Kerim'de bildirilen, eğer birden fazla tanrı olsaydı tüm evrenin dengesinin bozulacağı ilkesi idi. Bu ilke Ebu Müslim'in ortadan kaldırılması için Abbasî hâkimiyetinin başlangıcında da kullanıldı.

Allah tarafından seçilen halife, O'nun birliğinin bir göstergesidir. Halife Allah'ın halifesidir; hazinesi O'nun hazinesi, ordusu O'nun ordusu ve düşmanları O'nun düşmanlarıdır²⁹. Bu anlayış Osmanlı Devleti'nde de karşımıza sıkça çıkacaktır.

Halife, aynı zamanda laik bir ifade sayılabilecek Emirü'l-Müminîn unvanına da sahiptir. Bu unvan daha ziyâde onun siyasî hâkimiyetliyle alâkalıydı. Halife Allah'ın vekiliydi, görevine ilahi seçim ile getirilmişti. Allah'ın istediği düzenin yeryüzünde devam etmesi için bu gerekliydi³⁰. Allah tarafından affedilmişti ve O'nun tarafından yönlendirilmekteydi. Halife insanlar ile Allah arasında aracı gibiydi. Halife, Hz. Muhammed'in halefi olarak kabul edilmekteydi. Fethedilen yerler de Allah'ın toprakları olarak kabul ediliyordu³¹.

²⁷ Ali Güler, Suat Akgül, Atilla Şimşek, **Türklük Bilgisi**, Ankara, Tamga Yayıncılık, Şubat 2001, s.50-51.

²⁸ Aziz Al-Azmeh, **Muslim Kingship**, London, I.B. Tauris Publishers, 1997, s.66-67.

²⁹ a.e., s.73.

³⁰ a.e., s.182.

³¹ a.e., s.76-77.

Halifenin (ya da daha sonradan edindiği unvan ile sultanın) adaletli olması, mevsimlerin düzenli olmasının, yağmurların yeterliliğinin, hayvanların uygun şekilde yerleştirilmesinin ve ticaretin yolunda gitmesinin güvencesiydi.

Halifenin adaletsizliğinin zararlı etkileri sadece dünyevî değildi, bu aynı zamanda yağmurların durması ve hayvanların doğurmaması gibi doğüstü sonuçlara da yol açabilirdi. Bereket, adaletin bir sonucu olarak bahşediliyordu, adaletsizliğin getirdiği şey ise kuraklıktı. Bu düşünce özellikle sûfî şeyhleri ve Hanbelî mezhebince kabul görüyordu³².

Memluklar zamanında halifelik değişik bir boyut kazandı. Halife, sultanın yönettiği ya da ileride kontrol edebileceği tüm topraklardaki dinî yetkilerini sultana devrediyordu. Resmi olarak halife, Memluk sultanını atıyordu³³.

Halifelik Osmanlılar'a geçtikten sonra ise, padişah hem sultan, hem de halife olarak dünyevî ve dinî yetkileri kendisinde toplamaya başladı.

Târîh-i Ebü'l Feth'te Hükümdarlık Kavramı

Târîh-i Ebü'l Feth'in yazarı olan Tursun Bey hakkında ne kendi yaşadığı devirde, ne de kendisinden sonraki devirlerde yazılan eserlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müellifle ilgili elimizde mevcut bilgiler eserden çıkarabildiklerimizle sınırlıdır.

Tursun Bey, eserinde asıl adının Tür-ı Sînâ olduğunu ve galat olarak Tursun Bey lakabı ile meşhur olduğunu belirtmektedir. Genç yaşında tımar sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte, Fatih'in tahta geçtiği zaman (1452) delikanlılık çağlarında olduğunu ifade etmektedir. Tursun Bey İstanbul'un fethinden sonra şehrin mukâtaasının yazılması için padişah tarafından vazifelendirilmiştir. Büyük bir itina ile hazırladığı defteri padişahın beğenmesiyle beraber, rütbesi ve itibarı artmaya başladı, bu durum devlet defterdarlığına kadar yükselmesine imkan tanıyacaktır.

Tursun Bey 12 yıl boyunca Mahmud Paşa'nın maiyetinde bulunmuş ve onunla birlikte çok sayıda sefere katılmıştır. Yazarın çok sayıda savaşın, kuşatmanın ve zaferin şahidi olması, şüphesiz, eserinin değerini artırmaktadır. Fatih devrinde önemli devlet görevlerinde bulunan, sultanın teveccühü kazanarak, devlet erkânının sohbetlerine katılan Tursun Bey'in II. Bayezid devrinde yaşlı bir emekli olarak günlerini geçirdiği anlaşılmaktadır. Yazarın ölüm tarihi meçhuldür, ancak eserini tamamladığı 1490 yılından sonra olması gerekir.

³² a.e., s.157.

³³ a.e., s.183.

Târîh-i Ebü'l Feth Tursun Bey'in elimizdeki tek eseridir. Kendisi, aslında yazar olmadığını, fakat sultan tarafından kendisine gösterilen teveccühe ve lütuflara karşı minnetini ifade etmek için bu eseri yazdığını kaydetmektedir. Yazarın eserini padişaha veya herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemesi, kimseden teşvik görmediğini düşündürmektedir. Eserin yazıldığı tarih bilinmemekle birlikte, Prof. Dr. Mertol Tulum, bu tarihin 1490-1495 yılları arasında olduğu sonucuna varmaktadır ki, bu çıkarımda bulunurken eserdeki kronolojik bilgilerden yararlanmaktadır.

Eser, “önsöz”, “giriş” ve “asıl metin” olarak üç kısımdan oluşmaktadır. Önsözde Allah'a hamd ü senâ, Hz. Peygamber'e, ailesine ve yakınlarına salât u selâmdan sonra, kitabın yazılış sebepleri anlatılmaktadır. Giriş bölümünde yazar, padişahlık mertebesinin yüceliğini, varlıkların ona neden ihtiyaç duyduğunu ve padişahın taşıması gereken vasıfları anlatmaktadır. Üçüncü bölümde ise ağırlıklı olarak Fatih Sultan Mehmed devrindeki siyasî ve askerî faaliyetler sıralanmaktadır. Fakat II. Murad'ın tahtı oğluna devrettikten sonra Varna Savaşı'ndan önce yeniden tahta çıkması ile II. Bayezid devrinin ilk yedi yılındaki bazı askerî vakalar da eklenmiştir³⁴.

Târîh-i Ebü'l Feth'te karşımıza çıkan hükümdarlık ve hakimiyet anlayışı, müslüman hükümdarlıklardan bahsederken sıraladığımız niteliklere tamamen uymaktadır. Buna göre; padişah Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir, İslam'ın bayraktarlığını yapmaktadır. Yalnız kendi hükmettiği devletin değil, tüm dünyanın hükümdarıdır. Padişahın hükmü yalnız insanlara değil, tüm canlılara, hatta feleğe bile geçer; o, denizlerin ve karaları sultanıdır; adil, dindar, cesur, muzaffer ve akıllıdır. Cömerttir, sultanların sultanıdır.

Allah'ın yeryüzündeki vekili olan padişaha ve onun devletine düşman olan hükümdarlara ve onların tebaalarına ise “lanetli”, “asi”, “bîçâre”, “dinsiz”, “hilekâr”, “pis”, “insanlıktan çıkmış”, “zalim” ve “kibirli” olmak gibi suçlamalar yöneltilmektedir.

Eserde hükümdarlardan bahsedilirken çoğu zaman övgü dolu sıfatlar kullanılsa ve hükümdara çeşitli unvanlar verilse de, en çok rastlanılan ifade biçimi sıfatsız olarak kullanılan “padişah” ve “sultan” unvanlarıdır. “Padişah” unvanı tam 40 kez tek başına kullanılmıştır (s.17, 126, 127, 128, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 157, 160, 163, 166, 168, 172, 173, 174, 176, 179, 182, 183, 186, 190, 193, 196, 197, 199, 203, 204, 205). “Sultan” ise metinde 15 kez geçmektedir (s.115, 140, 150, 151, 181, 183, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 200, 204).

³⁴ A. Mertol Tulum, **Târîh-i Ebü'l-Feth**, İstanbul, Baha Matbaası, 1977, s.XI-XXVII.

“Han”, “Şah” (ya da şeh), “hazret”, “cihangir “cihân-dârî”, “cihân-küşâyî”, “cevân-baht”, “şâhenşâh” ve “cihân-ârâ” gibi basit ve bileşik sözcükler de yer yer kullanılmıştır (Han 5 kez; s.189, 192, 195, 203, 204; Şâh (şeh): 5 kez; s.121, 189, 194, 198, 204; hazret: 3 kez; s.40, 82, 147; cihan-gîr: 2 kez; s.184, 204; cihan-dârî (ya da cihan-dâr): 2 kez; s.13, 204; cihan-küşâyî: 1 kez; s.32; cevân-baht: 1 kez; s.204; şâhenşâh: 4 kez; s.93, 196, 204, 205; cihan-ârâ: 1 kez; s.132).

Padişahın bahsederken kullanılan unvanları ve sıfatları konularına göre tasnif edecek olursak, bu bölümler;

- 1) Padişahın Allah’ın Gölgesi Olması
- 2) Padişahın İslam Hükümdarı Olması
- 3) Padişahın Tüm Dünyanın Hükümdarı Olması
- 4) Padişahın Hükümünün İnsanlar Dışındaki Varlıklara da Geçmesi
- 5) Padişahın Güçlü ve Muzaffer Olması
- 6) Padişahın Adaletli Olması
- 7) Padişahın Cömert ve Yardımsever Olması
- 8) Padişahın Akıllı ve Bilgili Olması
- 9) Padişahın Dindar Olması
- 10) Padişahın Soyunun da Padişah Olması
- 11) Padişahın Talihli ve Başarılı bir insan olması

şeklinde karşımıza çıkar.

- 1) Padişahın Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olduğuna ilişkin ifadeler: “Padişah-ı Zillu’llah” (s.10, 124), “Zillu’llâhi Fi’l-Arz” (s.23), “Zillu’llâhi Fi’l-Arazîn” (s.43), Padişâh-ı Lutf-ı ilâh” (s.45), “Zill-ı Fazl-ı Tengri” (s.63), “Şâh-ı Zill-ı ilâh” (s.93), “Zillu’llâh” (s.115); “Sultan-ı Zillu’llâh” (s.180) ve Zillı ilâh” (s.197)’tir.
- 2) Padişahın İslam hükümdarı olduğunu anlatan sözcük ve tamlamalar ise “Emîrû’l-Mü’minin” (s.33), “Padişâh-ı İslâm” (s.52, 74, 80, 82, 91, 180), “Saadet-menüs Hazret-i Hilâfet-penâhî” (s.190), “Hazret-i Hilâfet-penâhî” (s.192)’den ibarettir. Halifeliğin henüz Osmanlı Devleti’ne geçmediği Fatih döneminde, padişahın “Emîrû’l-Mü’minin” olarak bahsedilmesi Osmanlı-Memluk çekişmesini ortaya koyduğu gibi, Osmanlılar’ın halifeliği daha o zamanlarda istemekte olduğunu gösterir.

- 3) Padişahın tüm dünyanın hükümdarı olduğunu öne süren ifadeler şunlardır: “Sultan-ı Selâtin-i Zamân” (s.7), “Pâdişâh-ı Cihân” (s.14, 64, 144), “Melîk-i Cihân” (s.15), “Pâdişâh-ı Rüy-ı Zemîn” (s.43), “Pâdişâh-ı Âlem” (s.64, 90, 123), “Pâdişâh-ı Âlem-penâh” (s.76), “Pâdişâh-ı Cihân-küşây” (s.118), “Hazret-i Cihân-bânî” (s.133, 142), “Şâh-ı Cihân” (s.141), “Sultanlar Sultanı” (s.181), “Hakânu'l-Havâkîn” (s.191), “Sultanü's-Selâtin” (s.191), “Şehinşâh-ı Âlem” (s.194), “Şâh-ı Âlem” (s.205), “Sultân-ı Bî-Hemta” (s.205), “Şâhenşâh-ı Asr” (s.205), “Cihân-mutâ” (s.67).
- 4) Aşağıdaki ifadeler ise padişahın insanlar dışında başka varlıklara da hükmettiği düşüncesini yansıtmaktadır: “Sultanü'l-Berreyn” (s.33), “Hâkânü'l-Bahreyn” (s.33), “Server-i Hayl-i Ahterân” (s.91), “Pâdişâh-ı Felek-iktidâr” (s.100), “Hazret-i Felek-übbehet” (s.102), “Sultân-ı Berr ü Bahr”, s.(119, 171), “Pâdişâh-ı Gerdün-iktidâr” (s.180), “Hazret-i Felek-iktidâr” (s.192).
5. Padişahın gücünü, azametini ve savaşlardaki üstünlüğünü bildiren sözcük ve tamlamalar şöyledir: “Pâdişâh-ı Muzaffer” (s.17, 46, 55, 69, 77, 78, 81, 83, 89, 99, 105, 115, 122, 128, 135, 141, 146, 147, 153, 171, 173, 176, 178, 181), “Sultân-ı Muzaffer” (s.88, 119, 147, 158, 160), “Pâdişâh-ı Nâmdâr” (s.3), “Sultân-ı Zi'l-Batşı's-Şedîd” (s.32), “Cenâb-ı Zaferyâb” (s.113), “Şâh-ı Pervîz” (s.168), “Pâdişâh-ı Zafer-metâlî” (s.186), “Pâdişâh-ı Tüvânâ” (s.200), “Pâdişâh-ı Gâyür” (s.200).

Savaşçılık ve güç ile ilgili unvan ve sıfatların bolluğu, padişahın beklenen en önemli niteliklerden birisinin de savaşçılık ve yiğitlik olduğunu ortaya koymaktadır.

- 6) Padişahın adaleti ile ilgili ifadeler şunlardır: “Pâdişâh-ı Halîm ü Âdil” (s.19), “Sultân-ı Âdil” (s.166).
- 7) Padişahın beklenen özelliklerden biri de onun cömert ve iyiliksever olmasıdır. Eserde buna ilişkin ifadeler şunlardır: “Pâdişâh-ı Âtîfet-Şî'âr” (s.83), “Pâdişâh-ı Âlî-himmet” (s.93).
- 8) Padişahın akıllı ve bilgili olması ile ilgili ifadeler; “Akl-ı kâmil” (s.72), “Pâdişâh-ı Sâhib-kırân-ı Zamân” (s.109), “Sultân-ı Âkil” (s.182), “Sultân-ı Kâmil” (s.194), “Sultân-ı Sâhib-kırân” (s.200), “Pâdişâh-ı Devlet-yâr-ı Hüşmend” (s.29) olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 9) Dindarlık da padişahın sahip olması gereken niteliklerden birisidir. “Pādişāh-ı Dīndār” (s.55), “Zü’l-Hukū’l-Hamīd” (s.78).
- 10) Padişahın soyluluğu da vurgulanmaktadır: “Es-Sultān İbni’s-Sultān” (s.13), “Zāt-ı Hümāyūn” (s.168), “Es-Sultān Bin Es-Sultān” (s.191).
- 11) Padişahın mutlu, bahtı açık ve başarılı olduğunu anlatan ifadelere de rastlamaktayız: “Sultān-ı Kāmyāb” (s.57), “Pādişāh-ı Kāmyāb” (s.120), “Şāh-ı Rūrāyet-i Mansūr-devlet” (s.84), “Pādişāh-ı Bahtiyār” (s.39), “Sultān-ı Hüsrev-rev, Ferīdūn-fer, Sikender-der”, (s.175), “Şeh-i Nīk-baht” (s.194), Pādişāh-ı Cūvān-baht” (s.202).

Padişahlarla ilgili unvanlar metinde kullanılmamaktadır, anlatılan olaya uygun olarak sıfat ve unvanlar değişmektedir. Savaşa giderken “muzaffer” olan padişah, barış zamanı “idil” ve “ikil” olur. Metinde bu tür örneklere sıkça rastlayabiliriz.

İki padişah için (II. Mehmed ve II. Bayezid) kullanılan unvanlardan bir kısmı ortaktır, bir kısım unvan ve ifadelerin ise her padişahın siyasî ve askerî icraatlarına ve mizacına has olduğu görülmektedir:

- 1) **II. Mehmed’e Özgü Unvan ve Sıfatlar:** Tarihimizdeki önemi büyük ölçüde İstanbul’u feth etmesinden ileri gelen bu padişahla ilgili unvanlar da genelde bu fetih olayı ile ilgilidir. Bu unvan ve sıfatlar şunlardır: “Sultān Ebü’l-Feth Mehemed-i Gāzī” (s.5), “Fātih-i Kostantiniyye vü Bü’l-Feth” (s.33), “Pādişāh Ebü’l-Feth” (s.51, 101, 104, 110, 140, 145, 179), “Sultān Mehemed-i Gāzī” (s.63), “Sultān Ebü’l-Feth” (s.150, 152, 155, 157, 65, 81, 102, 103, 109, 111, 118, 121, 131, 135, 142), “Şāh Ebü’l-Feth” (s.108, 118, 128), “Pādişāh Bü’l-Feth” (s.123), “Sultān Mehemed Ebü’l-Feth” (s.150, 182), “Sultān Ebü’l-Feth-i Muzaffer” (s.167), “Hazret-i Ebü’l-Feth” (s.172).
- 2) **II. Bayezid’e Özgü Unvan ve Sıfatlar:** Eser (adından da anlaşılacağı gibi) ağırlıklı olarak Fatih dönemini anlattığı için, II. Bayezid’in saltanatından bahsederken bölüm oldukça kısadır. Bu kısa bölüm içinde II.Bayezid’le ilgili olarak vurgulanan nitelik, onun yardımseverliğidir: “Pādişāh Ebü’n-Nasr-ı Gāzī” (s.202), “Ebü’n-Nasr” (s.204).

Müslüman Olmayan Hükümdar ve Topluluklar

Eserde Müslüman olmayan topluluk ve devletlerin hükümdar ve halklarından çok olumsuz şekilde bahsedilmektedir. Bu olumsuz ifadeler içinde en çok göze çarpan ve vurgulananlar, onların; **1)** Lanetli olmaları, **2)** Dik kafalı ve asi olmaları, **3)** Umutsuz olmaları, **4)** Dinsiz olmaları, **5)** Hile ve fitne kaynağı olmaları, **6)** Pis olmaları, **7)** İnsan dışı varlıklar olmaları, **8)** Zalim, kibirli ve kötü ahlaklı olmalarıdır.

- 1) Müslüman olmayanların lanetli olduklarına ilişkin ifadeler şunlardır: “Üngürüs-ı La’în” (s.38), “tekür-ı la’în” (s.46, 59), “mel’ün” (s.50, 111), “menhüs” (s.79), “Kıral-ı La’în-i Bî-Dîn” (s.81), “La’în-i Bî-Dîn” (s.116), “Kıral-ı La’în” (s.126, 130), “Kâfir-i La’în” (s.127, 131, 133, 136, 148, 179), “Fireng-i Harçeng-i La’în” (s.130), “Üngürüs-ı La’în-i Meyüs-ı Bî-Dîn” (s.130), “Fireng-i La’în” (s.131, 133), “La’în-i Bî-Dîn” (s.131), “La’în” (s.134), “Kefere-i Melâ’în” (s.140).
- 2) Dik kafalılık ve inatçılık ile ilgili ifadeler: “Kefere-i Merede” (s.50), “Merede-i Murdâr” (s.53), “Re’îs-i Merede” (s.59), “Ser-hayli Merede” (s.114, 116, 117), “Merede” (s.117), “Ehl-i Şirk ü İsyân” (s.131), “Merede-i Eşrâr-ı Küffâr” (s.134), “Merede-i Tuğât” (s.144), “Bakıyye-i Ehl-i Temerrüd” (s.146), “Bakıyye-i Mütemerridîn” (s.149).
- 3) “Kafirler” yanlış yolda oldukları için umutsuz ve zayıf durumdadırlar, eserde onların bu durumu da vurgulanmaktadır: “Müdbir-i Mahzûl” (s.118), “Kıral-ı Üngürüs-ı Me’yüs” (s.33, 133), “Me’yüs” (s.79), “Zebûn Kâfir” (s.82), “Üngürüs-ı Me’yüs” (s.139, 173), “Bedbaht” (s.172), “Müdbir-i Bed-fi’âl” (s.122), “Küffâr-ı Ehl-i Bevâr” (s.123).
- 4) Müslüman olmayan topluluk ve devletler ile bunların hükümdarları için kullanılan olumsuz ifadelerin odak noktasını dinsizlik ve kafirlik oluşturur: “Tekür-ı Kefür” (s.46, 54, 58), “Memâlik-i Kefere” (s.50), “Kefere-i Füccâr” (s.57), “Ehl-i Küfr ü Dalâl” (s.62), “Eimme-i Küfr” (s.65), “Kefere” (s.178, 67, 104, 139, 142, 144, 145), “Kâfirler” (s.96, 98), “Ser-hayli-i Kefere” (s.110), “Kâfir” (s.169, 110, 111, 113, 114, 115, 119, 120, 124, 126, 127, 132, 128, 131, 133, 137, 138, 141, 144, 136, 148, 173, 178, 179), “Kâfir-i Sersâm” (s.124), “Kefere-i Fecere” (s.131), “Ehl-i Küfr ü Fücür” (s.119), “Küffâr” (s.133, 144), “Küffâr-ı Eşrâr” (s.173, 202, 110, 124).

- 5) “Kāfirler” fitne ve hile kaynağıdır: “Fecere-i Eşrār” (s.57), “Menba’-ı Fitne ü Āz” (s.78), “Kıral-ı Pür-āl” (s.80), “Mecma’-ı Küffār-ı Eşrār” (s.114), “Ehl-i Şirk ü Nifāk” (s.130), “Şākī-yi Ebedī” (s.172).
- 6) Müslüman olmayan toplulukların pis oldukları ile ilgili de bir ifade eserde mevcuttur: “Mursār-ı Bed-Kirdār” (s.172).
- 7) Müslüman olmayan kişi ve topluluklar zaman zaman insan dışındaki canlılara da benzetilmiştir: “Afārit” (s.50, 82), “Kudurmuş it” (s.50), “Re’īs-i Ebālīs” (s.56), “Āsākır-i Zebānī” (s.78), “Gürüh-ı Enbüh-ı Dīv Şüküh” (s.96), “İblīs-i Be’īs” (s.124), “Fireng-i Harçeng” (s.139), “Hinzīrlar” (s.143), “Zāg u Zegān” (s.143), “Fireng-i Harçeng-i Leng” (s.177).
- 8) Müslüman olmayan kişi ve toplulukların en çok kınanan yönlerinden biri de ahlakî bozukluklarıdır: “Kefere-i Kenūd” (s.52), “Kāfir-i Bed-Kirdār” (s.57), “Nemrūd” (s.60), “Kahbe Zen Kefere” (s.77), “Küffār-ı Bed-Kirdār” (s.179, 105, 109, 116, 129), “Tekūr-ı Mağrūr” (s.109), “Hünhār, Cābir ü Mütecebbir Kāfir” (s.110), “Keferenün Haccāc’ı” (s.111), “Bed-Fi’l” (s.116), “Bed-Fi’āl-i Pür-vebāl” (s.117), “Kıral-ı Ebū-Cehl-Asl” (s.122), “Tāyife-i Arnavud-ı Kenūd” (s.130), “Ağyār-ı Eşrār” (s.131), “Tāyife-i Hāyife” (s.132), “Ehl-i Sefine-i Pür-Zagīne” (s.132), “Arnavud-ı Kenūd” (s.139), “Kāfir-i Kahbe Zen” (s.174).

Gayr-ı müslimlerden böylesine olumsuz ifadelerle söz edilmesinin nedeni onların doğru ve kusursuz düzene (Osmanlı düzenine) aykırı olmaları ve bu düzene karşı koymalarıdır. Bu durumda düzen onları kendisinin değil, yani geçersiz, yanlış ve sapmış olarak tanımlayacaktır.

SONUÇ

Hükümdarlığın kökeninin ilahî bir kaynağa dayandığı düşüncesi çok eski ve evrensel niteliklidir. Çalışmamızda öncelikle, farklı insan topluluklarının bu konuyla ilgili anlayışlarını ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra da, Osmanlı Devleti’ndeki hükümdarlık anlayışının izlerini 15. yüzyılda Tursun Beğ tarafından yazılan Târîh-i Ebū’l-Feth adlı eserde bulmaya çaba gösterdik. Mezkur eserdeki çeşitli kelime ve ifadeler Osmanlı Devleti’ndeki hükümdarlık anlayışı konusunda bize fikir vermektedir.

İdealize edilmiş konumda olan Osmanlı padişahına ve dolayısıyla onun temsil ettiği hakimiyet anlayışına karşı olan hükümdar ve topluluklar için kullanılan olumsuz kelime ve ifadelere de çalışmamızda yer verdik. Zira hükümdarlık kavramının anlaşılmasında ötekileştirilmiş kişi ve toplulukların taşıdığı düşünülen ve idealize edilmiş anlayışa karşıt olan niteliklerin ortaya konması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Al Azmeh, Aziz: **Muslim Kingship**, London, I.B. Tauris Publishers, 1997.
- Brainerd, George W. : **The Ancient Maya**, California, Stanford University Press, 1956.
- Burn, Lucilla: **Yunan Mitleri**, Çeviren: Nagehan Tokdoğan, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009.
- Dürüşken, Çiğdem: **Roma Dini**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 19, 2003.
- Fairbank, John King: **Çağdaş Çin'in Temelleri: 1840-1950**, Çeviren: Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınevi, 1969.
- Güler, Ali; Akgül, Suat; Şimşek, Atilla: **Türklük Bilgisi**, Ankara, Tamga Yayıncılık, Şubat 2001.
- Hane, Mikiso: **Modern Japan: a Historical Survey**, Colorado, Westview Press, 1986.
- Kern, Friszt: **Kingship And Law in the Middle Ages**, Oxford, Basil Blackwell, 1956.
- Memiş, Ekrem: **Eski Çağda Mezopotamya**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007.
- Ratchnevsky, Paul: **Genghis Han: His Life and His Legacy**, Cambridge, Blackwell Publishers, 1993.
- Soustelle, Jacques : **The Daily Life of The Aztecs**, London, Weinderfeld and Nicolson, 1961.
- Spellman, John W. : **Political Theory of Ancient India**, Oxford, Clarendon Press, 1964.
- Tulum, Mertol: **Târîh-i Ebü'l-Feth**, İstanbul, Baha Matbaası, 1977.
- Urton, Gary: **İnka Mitleri**, Çeviren: İsmail Yılmaz, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009.
- Valbelle, Dominique: **Eski Mısır'da Yaşam**, Çeviren: Cem Muhtaroğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

